
Oleksandr Gribenko**STATE-BUILDING PROCESSES IN THE CONSTITUTIONAL-LEGAL ACTS IN THE PERIOD OF HETMANAT P. P. SKOROPADSKY: HISTORICAL ASPECTS**

This scientific publication examines the legislative activity of the highest authorities on the development of Ukrainian statehood in the period of the Hetmanate P. Skoropadsky (April-December 1918). The features of the constitutional and legal regulation of the state building process in the regulatory legal acts of the Ukrainian state (April-December 1918) are disclosed.

Key words: constitutional legal act, monarchy, Council of Ministers, State Chancellery, citizen, Gerry Court of Ukraine (State Senate), military, land legislation.

УДК 930:327.5**Ігор Дацків****СОБОРНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
В КОНТЕКСТІ БРЕСТСЬКОГО МИРУ 1918 Р.**

У статті йдеться про військово-політичну ситуацію, що склалася після більшовицького перевороту в Росії та невдалі спроби країн Четвертого Союзу домогтися виходу її з війни й закриття Східного фронту. Аналізується проблема соборності України на брестських мирних переговорах у 1918 р.

Ключові слова: Центральні держави, делегація, Центральна Рада, УНР, Брест, переговори.

Багато країн мають велике дипломатичне минуле. Цього не можна сказати про Україну. Тому дипломатична історія доби національно визвольних змагань, коли Україна вперше після понад двох із половиною століть виступила як самостійний суб'єкт міжнародного права, заслуговує на особливу увагу. Тут найперше місце належить участі делегації Української Народної Республіки (далі – УНР) у роботі Брестської мирної конференції 1918 р.

Проблема соборності українських земель поставлена Українською революцією 1917–1921 рр. Військово-політична ситуація, що склалася після більшовицького перевороту в Росії, та невдалі спроби країн Четвертого союзу домогтися виходу її з війни й закриття Східного фронту для зосередження військової сили на Заході, змусили провідників Центральних держав звернути увагу на «вартість українського чинника», як зазначає сучасний дослідник історії української дипломатії О. Павлюк, Німеччина та Австро-Угорщина «досить стримано поставилася до утворення Центральної Ради та її діяльності аж до пізньої осені 1917 р.». Якщо Берлін підтримкою українського руху боявся зашкодити переговорному процесу з Росією, то для Австро-Угорщини, яка мала у своєму складі східногалицькі землі, українське питання межувало із питанням збереження власної цілісності. Лише після невдалих спроб знайти компроміс з радянською делегацією країни Четвертого союзу зрозуміли, що українське питання може стати «важливим козером у відносинах з Петроградом» [1, с. 322–323].

Підґрунтя вивчення «брестської проблематики» закликали праці діячів Української Центральної Ради (далі – УЦР). Незважаючи на певний суб'єктивізм та відсутність наукового аналізу, вони відображають погляди тодішнього керівництва на вибір орієнтації, стратегії і тактики виходу УНР зі світової війни; подають цікаві для істориків спостереження, особисті враження. Ці роботи свідчать про те, що уряд УНР розумів необхідність якомога швидкого досягнення миру, намагаючись при цьому не порушити союзницьких зобов'язань перед країнами Антанти. Тобто УЦР, обстоюючи необхідність перемир'я і мирних переговорів, вважала, що це має бути мир не сепаратний, а загальний. Як відзначив М. Галаган, питання про сепаратний мир ніхто тоді не ставив. Переважна більшість членів УЦР плекала ілюзію, що УНР своєю ініціативою щодо мирних переговорів з Центральними державами зможе привести до загального миру між усіма воюючими державами [2, с. 60].

Аналогічну позицію обстоював О. Шульгин, який у виступі на засіданні 8-ї сесії УЦР 12 грудня 1917 р. заявляв, що мир має бути загальний, і українська демократія не може бажати такого миру, який призведе до «розбиття» західної демократії. Тому вона сподівається, що зусилля УНР наблизять швидкий і загальний мир [3, с.79].

У працях діячів УЦР обстоюється думка про те, що основним стимулом для включення УНР до Брестського мирного процесу була згода більшовиків Ради Народних Комісарів (далі – РНК) на сепаратний мир і її прагнення виступати від імені усієї колишньої Російської імперії. Як свідчать мемуари М. Ковалевського, це була загроза, на яку УЦР неодмінно мала реагувати. Тому уряд УНР мав уникнути всього, що могло поставити його поза цими переговорами. У разі, коли УНР

приєднається до держав Антанти, Центральні держави, складаючи сепаратний мир із урядом В. Леніна, зігнорують українську справу і за ціну різних економічних концесій визнають його компетенцію на українській землі [4, с.432]. Таку думку висловив О. Шульгин, а саме: неможливо було залишити справу в Бресті більшовикам. Крім того, фронт розпадався, німці легко могли захопити всю Україну. В ході війни з більшовиками єдиним реальним порятунком став мир з Центральними державами і організація при їх допомозі оборони України від більшовиків [5, с. 508–510].

Діячі УЦР переважно позитивно оцінювали підписання Брестського миру. Так, М. Грушевський, один із його творців писав: «Трактат давав Україні мир гідний, як здавалось, повертав їй західні українські землі, не тільки окуповані під час війни, а й раніше від неї відірвані, як Холмщина, Берестейщина, Пінщина..., установляв обмін військовополоненими без оплат, обмін товарів» [6, с. 564]. П. Христюк [7] надавав великого позитивного значення дипломатичній діяльності УЦР і оцінював Брестський мир як важливе політичне досягнення, як мир «неімперіалістичний», який здійснював щодо українського народу принципи національно-демократичного визначення.

За роки незалежності найбільш дотичними до теми Брестського мирного договору стали публікації М. та О. Копиленків [8], Н. Миронець та С. Пивовара [9], М. Несука [10], В. Вирового та П. Притуляка [11] та інших.

Поглиблене вивчення проблем, пов'язаних із підписанням Брестського мирного договору, знайшло відображення у дисертаційних дослідженнях П. Притуляка [12] та В. Ковалю [13]. У них аналізуються відносини між УНР та Центральними державами в контексті укладання Брестського договору, а позиція держав Антанти ігнорується.

Перебуваючи офіційно у статусі автономії, Україна поступово робила спроби виносити на міжнародну арену проблеми соборності українських земель. Коли стало відомо, що 28 листопада 1917 р. у Парижі скликається конференція країн Антанти, на яку запрошено делегацію Росії, це питання розглядалося на засіданні Малої Ради 19 жовтня. Лідер фракції соціалістів-революціонерів і учасник переговорів з Тимчасовим урядом у Петрограді в травні 1917 р., М. Ковалевський виступив зі спеціальною заявою, у якій, висловлюючи думку значної частини політичного проводу УЦР, заявив: «Зважаючи на те, що відповідальні російські органи докладно уже обговорювали справу миру, а революційна російська демократія навіть вирядила свого представника на Паризьку конференцію союзних представників, фракція українських соціалістів-демократів також порушує перед Центральною радою цю справу. Російська демократія дуже піклується в наказі, який вона дала своєму представникові на Паризькій конференції, про долю різних країв та народів, а про Україну та українські землі (мається на увазі Волинь, Холмщину, Галичину, Буковину і Закарпаття – примітка автора) не згадує нічого. Нагадавши також про те, що міністр закордонних справ (Тимчасового уряду – примітка автора) у своїй останній промові досить ясно зазначив своє вороже відношення до самовизначення українського народу, а Мілюков навіть піддержав наклеп про німецьку піддержку українського руху, фракція закликає Центральну раду висловити протест з приводу мирної програми російської демократії, виставити свою мирну програму і домогтися участі представника Центральної Ради в мирній конференції, тим більше, що є відомості, що навіть представник козаків має взяти участь в конференції» [14]. За доповіддю М. Ковалевського для остаточного вирішення цієї проблеми Мала Рада створила спеціальну комісію, яка мала підготувати відповідну постанову.

Після того, як 13 грудня 1917 р. у телеграмі на ім'я В. Винниченка та О. Шульгина керівництво Четверного союзу заявило про готовність прийняти делегацію УНР на мирних переговорах у Бресті-Литовському, УЦР розглянула на засіданні доповідь генерального секретаря закордонних справ О. Шульгина про міжнародне становище України та основні засади її зовнішньої політики. 15 грудня 1917 р., після тривалої дискусії, ухвалено надіслати делегацію до Бреста і визначити її завдання. Серед них прийнято пропозицію соціаліста О. Степаненка про соборність українських земель – домогтися приєднання до УНР Галичини, Буковини, Холмщини та інших територій, населених українцями, у складі колишньої Російської імперії, зокрема зайнятих іноземними військами [15].

О. Севрюк, який був членом делегації від перших днів, а з 16 січня 1918 р. – її голова, згадував настанови М. Грушевського перед виїздом до Бреста. Голова УЦР серед першочергових завдань: домогтися визнання України Німеччиною у якості її союзника, підписати мирний договір на вигідних умовах і обов'язково досягти входження до УНР всіх етнічних українських земель, що досі належали до Російської та Австро-Угорської імперій. Зокрема своєї рідної Холмщини. Усвідомлюючи, що Відень займав тверду позицію щодо Галичини й Буковини, він вважав можливим піти на поступки, принаймні шляхом надання українцям, мешканцям цих земель, якнайширшої автономії [16, с. 27–28].

Вже у перші дні перебування у Бресті, 27 грудня 1917 р. голова української делегації В. Голубович у дискусії привернув увагу учасників конференції до проблеми соборності України, землі якої упродовж тривалої недержавності опинилися у складі інших держав. Українська делегація оперувала висновками серйозних досліджень німецьких етнографів про заселення українцями великих територій, які мають право об'єднатися у національну державу – УНР. Землі, де українці становили абсолютну більшість, визначалися за результатами переписів, зокрема у Росії 1897 р., й уточнених до 1 січня 1914 р. [17, с. 431–432].

Домогтися поставлених завдань українській делегації у Бресті було складно. Вона мала трьох потужних опонентів: російську делегацію РНК на чолі з Л. Троцьким, австро-угорську під проводом міністра закордонних справ О. Черніна і делегацію Німеччини на чолі з державним секретарем закордонних справ Р. фон Кюльманом. Лише Німеччина, яка не мала жодних територіальних претензій до України, внаслідок відсутності спільного кордону та була зацікавлена мати союзником сильну Україну як противагу Росії й Польщі, могла підтримати вимоги українців. Більшовицька Росія на той час захопила значну частину українських етнічних земель і у ході відвертої агресії проти УНР. Висловлюючи демагогічні гасла щодо самовизначення націй, ленінський РНК політично відновлював свою владу на усій території колишньої царської імперії й, передусім, в Україні, де створив у Харкові маріонетковий уряд так званої «радянської» УНР. Отже, делегація Л. Троцького не сприймала намірів української делегації щодо об'єднання земель, населених переважно українцями, у складі УНР. Щоправда, під тиском Німеччини вона все ж таки визнала УНР та її самостійну делегацію.

За цих умов українська делегація зосередила головні зусилля на землях західного регіону. Використовуючи загалом прихильне ставлення німецької делегації, зокрема Р. фон Кюльмана та його заступника, генерала М. Гофмана, 31 грудня 1917 р. на двосторонніх переговорах О. Севрюк розпочав дискусію щодо приєднання до УНР новоутвореної Холмської губернії. Німці не мали нічого проти задоволення пропозиції делегації УНР. Щоправда, визначений північно-західний кордон Української держави залишав за її межами деякі території. Його узгоджена лінія пролягла від Бреста на південь Бугом і на схід залізницею Брест-Пінськ. Щодо західного кордону Холмщини, тобто УНР, розгорнулася гостра дискусія за участю О. Черніна, який не погодився ні з українцями, ні з німцями, оскільки захищав інтереси Відня, зацікавленого мати союзу сильну Польщу. Він вважав, що визначати західний українсько-польський кордон і долю Холмщини треба на загальному референдумі населення всієї Польщі у майбутньому. Що, безперечно, залишило б Холмщину у складі Польщі (як воно, власне, й сталося).

У цій ситуації німецька сторона запропонувала компромісний варіант – розв'язати проблему шляхом референдуму населення Холмщини. Але остаточно рішення не узгоджено [18, с. 110].

Аналізуючи діяльність українських дипломатів у Бресті, київський історик В. Коваль визначив їх головні засади, якими вони керувалися відстоюючи національні інтереси Української держави у боротьбі за соборність її земель: 1) відповідальність за долю всіх українців за межами України; 2) активна боротьба з історичними імперіалістичними традиціями поневолення українців у складі інших держав; 3) прагнення до створення соборної України, держави, яка об'єднала б усі етнічні українські землі; 4) використання усіх доступних дипломатичних методів і засобів для тиску на опонентів для досягнення завдань в інтересах українського народу [18, с. 111].

Найбільш показовим і характерним прикладом зосередження дипломатичних зусиль була боротьба за Східну Галичину й Північну Буковину з представниками Австро-Угорщини. О. Чернін не без підстав вважав, що втрата українських земель буде початком розпаду Габсбурзької імперії й докладав усіх зусиль для усунення з проекту мирного договору найменшої згадки про Галичину й Буковину. Він звинувачував українців у тому, що вони втручаються у внутрішні справи його держави і водночас запевняв учасників переговорів, що національні інтереси української меншості будуть гарантовані шляхом поділу Галичини на Західну, яка відійде до Польщі, та Східну, населену переважно українцями, й буде мати певний статус. У ході переговорів з цієї проблеми потужною активністю відзначався голова української делегації, 24-літній член УЦР О. Севрюк. Як доповідач з питань Галичини й Буковини на засіданні 3 січня 1918 р., він вимагав справедливого розв'язання проблеми в інтересах населення і Української держави. Пізніше О. Чернін писав, що українці на переговорах не дискутують, а диктують. Ще більш виразно охарактеризував діяльність делегації УНР у Бресті генерал М. Гофман, який згодом згадував, що «з дивуванням спостерігав за молодими українцями. Вони прекрасно усвідомлювали, що нічого не мають за собою, окрім можливої німецької допомоги, що їх уряд уявляє собою фіктивне поняття. І все ж в переговорах із О. Черніним вони твердо дотримувалися своїх раніше виставлених умов і не уступали йому ні на йоту» [19, с. 133].

Зауваження німецького генерала стосувалися справді важкої ситуації в Україні у зв'язку з наступом більшовицьких армій, які саме у розпалі переговорів зайняли Харків, Полтаву,

наблизилися до Києва й на початку лютого зайняли столицю, змусивши уряд евакуюватися до Житомира і на Волинь. Проте молоді українські дипломати виявляли непохитну стійкість у ході дискусій з особливо непоступливими делегаціями Австро-Угорщини і більшовицької Росії і використовували суперечності між опонентами і складне внутрішнє становище, насамперед, в Австро-Угорщині.

Зауважимо, що значну допомогу делегації УНР у цих складних переговорах надав відомий політичний діяч партії соціалістів-революціонерів, співзасновник Союзу Визволення України М. Залізник, який прибув до Бреста. Він тривалий час перебував у Відні, був у дружніх стосунках з О. Черніним, співпрацював із Генеральним штабом збройних сил Австро-Угорщини, досконало володів інформацією про становище в Австро-Угорщині, яке було тоді критичним. Крім того, В. Голубович і О. Севрюк скористалися приїздом до Бреста М. Василька, галицького депутата австро-угорського парламенту і доброго знайомого О. Черніна.

У спогадах «Моя участь у Берестейських мирових переговорах» М. Залізник писав, що з перших зустрічей і розмов із О. Черніним надавав йому правдиву інформацію про становище в Україні та прагнення українського народу і його уряду. «Я розповів йому про проголошення Четвертим Універсалом повної суверенності Української Народної Республіки, розповів йому про те, як і чому Центральна Рада й її уряд – Генеральний Секретаріат – розпочали безпощадну війну проти Московщини та її правителів – більшовиків... найкращим способом до досягнення якнайшвидшого миру, буде з боку Центральних держав вже тепер признати суверенність української держави» [20, с. 98–100].

У переговорах із австро-угорською делегацією українці постійно прагнули розв'язати проблему Східної Галичини і Північної Буковини. Завдяки інформації прибулого до Бреста М. Василька, О. Севрюк знав про складне продовольче становище в Австро-Угорщині, зокрема у Відні, що у зв'язку з цим, О. Чернін отримав телеграму від імператора Карла з вимогою негайно укласти мирний договір із перспективою забезпечення держави продовольчими товарами за рахунок східних територій, зокрема України. «Заслуга в обізнаності українців у Бресті стосовно всіх подій, які сталися в Австро-Угорщині, – зауважував історик О. Федюшин, опрацювавши архіви Австрії, – належить барону Миколі Васильку, українському депутатові австрійського парламенту, який мав тісні стосунки з представниками правлячих кіл Відня» [21, с.84].

Німецька делегація, насамперед Р. фон Кюльман і М. Гофман підтримували практично усі вимоги щодо соборності українських земель, щоправда застерігали про рішучий опір Австро-Угорщини щодо пропозиції долучити до складу УНР Галичину й Буковину. В результаті тривалих дискусій українці під тиском воєнних обставин у державі, падіння Києва, ультиматуму з боку Австро-Угорщини й Німеччини, змушені були поступитися. 2 лютого 1918 р. О. Севрюк передав Р. Кюльманові перший варіант договору, який містив основні вимоги, практично збігався із пропозиціями німецької делегації й був переданий на узгодження до Берліна. Він містив пункти: 1) визнання Центральними державами УНР; 2) демаркаційна лінія визначала відхід Холмщини до УНР; 3) поставку Україною 100 тис. вагонів збіжжя до кінця 1918 р.; 4) таємну угоду щодо Галичини й Буковини [21, с. 92].

Д. Дорошенко відзначав, що останній пункт передбачав зобов'язання Австро-Угорщини провести на етнічних українських землях імперії поділ Галичини на західну і східну частини і на основі окремої таємної угоди об'єднати Східну Галичину і Північну Буковину у коронний край зі статусом широкої автономії, що підпорядковувалася б безпосередньо Відню [22, с. 315].

Останній пункт у компромісній редакції, а також угоди про Холмщину, на думку І. Гошуляка, були результатом поступок О. Черніна українцям. Їх він оголосив на засіданні 19 січня 1918 р. Голова австро-угорської делегації нарешті погодився, що Холмщина має належати Україні. Друга поступка, по суті, означала згоду створення у Східній Галичині української провінції. Австрія зобов'язалася забезпечувати вільний національний і культурний розвиток українського населення. Крім того ця проблема розглядалася на скликаній імператором у Відні нараді Державної Ради. Після бурхливого обговорення проблеми все ж вирішено погодитися на такий варіант виходу із «глухого кута» на переговорах з українцями. Саме після цього цісар дозволив О. Черніну йти на поступки негайно, бо інакше в Австрії може настане голод [16, с.26].

Державний і політичний провод України уважно стежили за переговорами у Бресті, брали участь в опрацюванні пропозицій, тексту угод. М. Грушевський часто спілкувався із членами української дипломатичної делегації на переговорах у Бресті, висловлював задоволення розв'язанням проблеми Холмщини. Під тиском обставин в Україні, що спонукали до якнайшвидшого укладання мирного договору, він вважав можливою угоду про створення на землях Східної Галичини і Північної Буковини «австрійського коронного краю» [23, с. 254].

Переговори у Бресті щодо соборності українських земель були в центрі уваги національних громадсько-політичних організацій та їх проводів у Галичині й Буковині. Переважна більшість

населення західноукраїнських земель свідомо прагнула до воз'єднання українського народу. Ідеї соборності були провідними гаслами українських партій, громадських об'єднань, національно-визвольного руху, який з особливою силою виявився у діяльності формацій січового стрілецтва у 1914–1920 рр., які із зброєю в руках боролися за самостійну соборну Україну. «Не є важним і рішальним моментом при оцінці ролі і значення УССтрілецтва, що воно постало в Галичині, – зауважував його визначний історик С. Ріпецький. – Головна проблема не в його походженні, а в тій Стрілецькій соборницькій ідеї та в його всеукраїнському характері» [24, с.16–17].

Проблема соборності на Брестській мирній конференції розглядалася у Львові 20 січня 1918 р. на широкій нараді українського Народного комітету. Майбутній міністр закордонних справ в уряді ЗУНР В. Панейко висловив тверде переконання, що Галичина має належати до УНР. Його підтримали відомі галицькі діячі В. Охримович, С. Баран, який порушив питання про включення і Закарпаття. Лише Л. Цегельський вважав за доцільне Галичині поки що утримуватися у складі Австрії на правах широкої автономії. В ухваленій резолюції наголошувалося, що населення західноукраїнських земель прагне «здійснення одного і єдиного національного ідеалу цілої української нації без огляду на кордони, які їх досі розділяли». Учасники наради від імені українського населення протестували проти будь-яких рішень Відня щодо приєднання якихось територій до Польщі. Ці домагання Народний комітет доручав парламентській репрезентації у Відні виголосити депутатам і представникам уряду імперії [25, с. 174].

Іншим фронтом у боротьбі української делегації за соборність була російська сторона. 18 січня 1918 р. на пленарному засіданні конференції Л. Троцький заявив, що узгодження спільного кордону між Україною і Росією є надзвичайно складною проблемою. Він залучив представників маріонеткового радянського уряду в Харкові. Ця делегація на чолі з головою уряду Ю. Медведєвим, до складу якої увійшли В. Затонський і В. Шахрай, дорогою до Бреста відвідала Москву і мала зустріч з В. Леніним. Як пізніше згадував Ю. Медведєв, В. Ленін найбільше цікавився Донбасом і спроможністю вивезення вугілля до Росії. Через малограмотність, Ю. Медведєв у Бресті нічим не відзначився. Л. Троцький намагався не допустити підписання договору Центральних держав з УНР, використав харківську делегацію для «підриву» легітимності дипломатичної місії з Києва. І оскільки делегація Ю. Медведєва виступала спільно із росіянами, усі домагання УНР щодо визначення етнічних українських земель і кордонів з Росією не мали юридичних підстав. Проте представники Четверного союзу не визнали делегації Ю. Медведєва самостійною. Проте 21 січня 1918 р. харківська делегація виголосила заяву від імені нібито всього українського народу і уряду, що всі рішення і угоди Генерального Секретаріату УНР не будуть визнані. УЦР визначалася як «самозвана буржуазна група українського населення», а тому, «ніякі зобов'язання, прийняті Центральною Радою, не будуть визнані ні Українською радянською владою, ні народом українським» [26, с. 88–89].

У спогадах «Моя життя» Л. Троцький чимало уваги приділяв протистоянню з українцями у Бресті. Він постійно наголошував, що делегація С. Голубовича-о. Севрюка діяла нібито за вказівками представників Центральних держав: «Брестські делегати Ради були самою природою створені для того, щоб усякий капіталістичний дипломат водив їх за ніс. Не лише Р. Кюльман, але й О. Чернін займалися цією справою». Л. Троцький писав, що саме О. Чернін «підбивав» українців виступати проти радянської делегації [27, с. 362–363].

Проблеми мирного договору та кордонів України востаннє розглядалися 5–6 лютого 1918 р. у Берліні на нараді державного і військового керівництва Німеччини і Австро-Угорщини. Насамперед прийнято до уваги заяву української делегації у Бресті від 1 лютого поточного року про проголошення Четвертого Універсалу, за яким УНР проголошувалася самостійною незалежною державою. На обговорення винесено проект мирного договору з Україною. Якщо німецька сторона зауважень, зокрема із територіальних питань, до нього не мала, то в Австро-Угорщини вони викликали незадоволення. У заяві О. Черніна наголошувалося, що договір з Україною суттєво «зачіпає» інтереси Відня: передача Україні Холмщини, яку Польща вважала своєю, ускладнює австро-польські стосунки, а вимога щодо Східної Галичини і Північної Буковини, навіть про утворення лише коронного краю, матиме для Австро-Угорщини вкрай негативні наслідки, бо може стати початком ланцюгової реакції народів інших земель імперії. Переконавшись, що німецька сторона, зокрема рейхканцлер Г. Гертлінг, його не підтримують, О. Чернін вважав необхідним у вигляді еквівалента отримати від України більшу частку поставок українського хліба. Справді, поставки збіжжя для Австро-Угорщини у майбутньому становили майже 65 %. Більшого домогтися в Берліні австро-угорцям не вдалося [28, с. 220].

9 лютого 1918 р. учасники Брест-Литовської мирної конференції підписали договір між Україною і Центральними державами. Стаття IX проголошувала: «На основі цього договору, згідно з вимогами української делегації, Холмщина переходить до України, а з Галичини й Буковини має бути утворена окрема українська провінція в рамках Австро-Угорської монархії, як окремих

коронний край, з забезпеченням права на розвиток рідної культури, урядової української мови, рідного шкільництва, тобто взагалі права на її національний та культурний розвиток» [29, с. 75].

Інша стаття визначила державні кордони України на заході і північному заході: «1) Між Австро-Угорщиною з одної, і Українською Народною Республікою з другої сторони, наскільки ці дві держави граничитимуть між собою, будуть ті границі, котрі існували між Австро-Угорською монархією і Росією перед вибухом війни. 2) Далше на північ ітиме границя Української Народної Республіки, починаючи від Тарнограду загально по лінії Білограй, Щербретин, Красностав, Пугачев, Радин, Межиріччя, Сарнаки, Мельник, Високолитовськ, Кам'янець-Литовськ, Пружани, Виганівське озеро. Подрібно устанавлюватиме границю мішана комісія після етнографічних відносин із узагальненням бажань населення. 3) На випадок якби Українська Народна Республіка мала мати границі ще з якою іншою державою Почвірного союзу, застерігаються щодо того окремі умови» [29, с. 72–73; 30].

Щодо Галичини й Буковини з Австро-Угорщиною укладено окремий таємний договір, згідно з яким Відень зобов'язався до 31 липня 1918 р. створити із Східної Галичини і Буковини окремий коронний край. Його узгоджений і підписаний сторонами текст виконано у двох примірниках, один з них передано Україні.

Підписання Брестського мирного договору у частині, яка стосувалася соборності України, позитивно сприйнято в УНР, а також українським населенням Холмщини, Підляшшя, Галичини і Буковини. Польське суспільство зустріло ці угоди вороже. Ліга польської державності у зверненні до народу 15 лютого 1918 р. оцінила кордон між Польщею і Україною як наругу і удар, як брутальний зговір Центральних держав з Україною за рахунок польських історичних земель. Поляки на усіх ділянках громадсько-політичної діяльності розгорнули тиск на Відень із метою не допустити виконання угод. Після цього, їм вдалося порушити домовленості щодо Східної Галичини та Буковини [31, с. 108].

До протестів долучилася впливова польська діаспора у США. Американський журнал з міжнародного права 12 жовтня 1918 р. наголошував: «Брестський мирний договір не можна кваліфікувати як легітимний акт у зв'язку з тим, що він був нав'язаний Росії та УНР під «мілітарним тиском». Крім того, згідно таємним протоколом угоди між Австро-Угорщиною та Україною «польські території Холмщини і Підляшшя з близько мільйонним населенням, головно польським, були передані Україні без згоди населення, чи також польської держави... Цей договір створював і санкціонував, до певної міри, новий поділ Польщі». Автор Амос Герші робить висновок про те, що такі дії були порушенням міжнародного права та принципів самовизначення народів проголошених президентом Вудро Вільсоном у відомих «14 пунктах».

Загалом, більшовицька агресія з боку більшовицької Росії спонукала керівництво УЦР зробити свій політичний вибір на користь країн Четвертного союзу і його могутнього лідера – Німеччину. Зі свого боку підтримка процесу усамостійнення України відповідала національним інтересам Німеччини, яка намагалася створити противагу своєму потенційному ворогові Росії. Україна, як ринок збуту німецької промислової продукції та джерело сільськогосподарських товарів, мала розвиватися у сфері німецьких впливів. Австро-Угорщина, змушена у складних економічних умовах підписати Брестський мир і визнати незалежність України, будували свою політику відносно останньої на принципах вичікування і пролонгації переходового стану в стосунках обох держав.

Список використаних джерел

1. Павлюк О. Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920) // Нариси з історії дипломатії України. Київ: Альтернативи, 2001. С. 314–396.
2. Галаган М. З моїх споминів. Київ: Темпора, 2003. 655 с.
3. Шульгин О. Політика: Державне будівництво України і міжнародні справи. Київ, 1918. 110 с.
4. Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії. Інсбрук, 1960. 717 с.
5. Енциклопедія Українознавства / Під гол. ред. В. Кубійовича і З. Кузелі. Мюнхен-Нью-Йорк, 1949. Препринт. вид. Київ, 1994–1995. 1230 с.
6. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Київ, 1991. 543 с.
7. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. Відень, 1921. Т. 2. 204 с.
8. Копиленко М., Копиленко О. Зовнішня політика Центральної Ради // Політика і час. 1992. № 11. С. 68–72.
9. Миронець Н., Пивовар С. Мирний договір у Бресті – міжнародне визнання незалежності України // Розбудова держави. 1993. № 7. С. 30–34.
10. Несук М. Договір спалений у присутності посла // Політика і час. 1993. № 7. С. 53–59.
11. Вирів В., Притуляк П. Центральна Рада у боротьбі за підписання Брестського миру (Проблеми міжнародних відносин у період Брестських переговорів) // Політологічні читання. 1995. № 2. С. 163–187.
12. Притуляк П. П. Політика Центральної Ради щодо війни, укладання і реалізації Брестського договору (бер. 1917. – квіт. 1918 р.): автореф. дис. ...канд. наук: спец.: 07.00.01 «Історія України». Запоріжжя, 1999. 19 с.
13. Коваль В. В. Брест-Литовська конференція 1918.: діяльність делегації УНР по укладанню мирного договору з державами Четверного союзу: автореф. дис. ...канд. іст. наук: спец.: 07.00.01 «Історія України». Київ, 2000. 19 с.
14. Нова Рада. 21 жовтня 1918. Народная воля. 17 грудня 1917.
15. Гошуляк І. А. Проблема соборності українських земель в добу Центральної Ради // Український історичний журнал. 1997. № 3. С. 26–41.
16. Вісник СВУ. № 27. 1 липня 1917.

C.431–432. 18. Коваль В. До історії української дипломатії: делегація УНР на Брестській мирній конференції // Наукові записки. Київ, 1999. С. 106–118. 19. Гофман М. Записки из дневника. 1914–1918. Ленінград, 1929. 322 с. 20. Залізник М. Моя участь у мирових переговорах у Бресті Литовському // Берестейський мир. Спомини та матеріали. Львів, 1928. С. 80–127. 21. Федюшин О. Українська революція. 1917–1918. Москва, 2007. 332 с. 22. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр. Т. 1. Доба Центральної Ради. Ужгород, 1932. 452 с. 23. Солдатенков В. Перша дипломатична акція УНР – Берестейська угода // Україна дипломатична: науковий щорічник. Вип. 2. Київ, 2002. С. 248–263. 24. Ріпський С. Українське січове стрілецтво. Львів, 1995. 356 с. 25. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918. Ч. 3. Львів, 1930. 26. Документи внешней политики СССР. Т. 16. Москва, 1970. 744 с. 27. Троцкий Л. Моя жизнь. Опыт автобиографии. Москва, 1991. 624 с. 28. Михутина И. Украинский Брестский мир. Москва, 2007. 278 с. 29. Воляник С. Берестейський мир. 2. II. 1918. Клівленд, 1989. 208 с. 30. Вісник СВУ. 1 лютого 1918. 31. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. Київ, 1994. 410 с.

References

1. Pavliuk O. *Dyplomatiia nezaleznykh ukrainskykh uriadiv (1917–1920)* [Diplomacy of Independent Ukrainian Governments (1917–1920)]. *Narysy z istorii dyplomatii Ukrainy*. Kyiv: Alternatyvy, 2001. S. 314–396. 2. Halahan M. *Z moikh spomyniv* [From my remembrances]. Kyiv: Tempora, 2003. 655 s. 3. Shulhyn O. *Polityka: Derzhavne budivnytstvo Ukrainy i mizhnarodni spravy* [State construction of Ukraine and international affairs]. Kyiv, 1918. 110 s. 4. Kovalevskyi M. *Pry dzherelakh borotby. Spomyny, vrazhennia, refleksii* [With sources of struggle. Reminiscences, impressions, reflections]. Insbruk, 1960. 717 s. 5. *Entsyklopediia Ukrainoznavstva* [Encyclopedia of Ukrainian Studies] / *Pid hol. red. V. Kubiiovycha i Z. Kuzeli. Miunkhen–Niu-Iork*, 1949. Preprynt. vyd. Kyiv, 1994–1995. 1230 s. 6. Hrushevskiy M. *Iliustrovana istoriia Ukrainy*. Kyiv [Illustrated History of Ukraine], 1991. 543 s. 7. Khrystiuk P. *Zamitky i materialy do istorii ukrainskoi revoliutsii 1917–1920 rr.* [Notes and materials to the history of the Ukrainian revolution of 1917–1920]. Viden, 1921. T. 2. 204 s. 8. Kopylenko M., Kopylenko O. *Zovnishnia polityka Tsentralnoi Rady* [The Foreign Policy of the Central Rada]. *Polityka i chas*. 1992. № 11. S. 68–72. 9. Myronets N., Pyvovar S. *Myrnyi dohovor u Bresti – mizhnarodne vyznannya nezalezhnosti Ukrainy* [Peace agreement in Brest – international recognition of Ukraine’s independence]. *Rozbudova derzhavy*. 1993. № 7. S. 30–34. 10. Nesuk M. *Dohovor spalenyi u prysutnosti posla* [The contract is burned in the presence of the ambassador]. *Polityka i chas*. 1993. № 7. S. 53–59. 11. Vyryv V., Prytuliak P. *Tsentralna Rada u borotbi za pidpysannia Brestskoho myru (Problemy mizhnarodnykh vidnosyn u period Brestskykh perehovoriv)* [Central Rada in the struggle for the signing of the Brest Peace (Problems of international relations during the Brest negotiations)]. *Politohichni chytannia*. 1995. № 2. S. 163–187. 12. Prytuliak P. *Polityka Tsentralnoi Rady shchodo viiny, ukladannia i realizatsii Brestskoho dohovoru (ber. 1917. – kvit. 1918 r.)* [Politics of the Central Rada on the war, the conclusion and implementation of the Brest Treaty (March 1917 – April 1918)]: *Avto-ref. dys. ...kand. nauk. Zaporizhzhia*, 1999. 19 s. 13. Koval V. V. *Brest-Lytovska konferentsiia 1918.: diialnist delehatsii UNR po ukladanniu myrnoho dohovoru z derzhavamy Chetvernogo soiuзу* [Brest-Litovsk conference 1918.: Activities of the delegation of the UNR on the conclusion of a peace treaty with the states of the Fourth Union]: *Avto-ref. dys. ...kand. ist. nauk*. Kyiv, 2000. 19 s. 14. *Nova Rada*. 1918. 21 zhovtnia. 15. *Narodnaia volia*. 1917. 17 hrudnia. 16. Hoshuliak I. A. *Problema sobornosti ukrainskykh zemel v dobu Tsentralnoi Rady* [The problem of the unity of the Ukrainian lands in the days of the Central Rada]. *Ukr. ist. zhurnal*. 1997. № 3. S. 26–41. 17. *Visnyk SVU*. 1917. № 27. 1 lypnia. S.431–432. 18. Koval V. *Do istorii ukrainskoi dyplomatii: delehatsiia UNR na Brestskii myrnyi konferentsii* [On the History of Ukrainian Diplomacy: UNR delegation at the Brest Peace Conference]. *Naukovi zapysky*. Kyiv, 1999. S. 106–118. 19. Hofman M. *Zapysky yz dnevyka. 1914–1918* [Notes from the diary. 1914–1918]. *Leninhrad*, 1929. 322 s. 20. *Zalizniak M. Moia uchast u myrovyykh perehovorakh u Brestii Lytovskomu* [My participation in the peace talks in Brest Litovsk] *Beresteiskii myr*. *Spomyny ta materialy*. Lviv, 1928. S. 80–127. 21. *Fedyushyn O. Ukrainskaia revoliutsiia. 1917–1918* [The Ukrainian Revolution. 1917–1918]. *Moskva*, 2007. 332 s. 22. *Doroshenko D. Istoriiia Ukrainy. 1917–1923 rr. T. 1. Doba Tsentralnoi Rady* [History of Ukraine. 1917–1923 T. 1. Day of the Central Rada]. *Uzhhorod*, 1932. 452 s. 23. *Soldatenkov V. Persha dyplomatychna aktsiia UNR – Beresteiska uhoda* [The First Diplomatic Action of the UNR – Brest Agreement]. *Ukraina dyplomatychna: naukovyi shchorichnyk*. Vyp. 2. Kyiv, 2002. S. 248–263. 24. *Ripetskyi S. Ukrainske sichove striletstvo* [Ukrainian Sicho shooting]. *Lviv*, 1995. 356 s. 25. *Levytskyi K. Istoriiia vyzvolnykh zmahani halatskykh ukrainsiv z chasu svitovoi viiny 1914–1918* [The history of the liberation struggles of Galician Ukrainians since the World War of 1914–1918]. *Ch. 3*. *Lviv*, 1930. 26. *Dokumenty vneshnei politiki SSSR* [Documents of foreign policy of the USSR]. T. 16. *Moskva*, 1970. 744 s. 27. *Trotskyi L. Moia zhyzn. Opyt avtobiografii* [My life. Experience autobiography]. *Moskva*, 1991. 624 s. 28. *Mykhutyna Y. Ukrainskiy Brestskiy mir* [Ukrainian Brest peace]. *Moskva*, 2007. 278 s. 29. *Volianyk S. Beresteiskii myr* [The Brest Peace]. 2. II. 1918. *Klivlend*, 1989. 208 s. 30. *Visnyk SVU*. 1918. 1 liutoho. 31. *Nahaievskiy I. Istoriiia ukrainskoi derzhavy dvadtsiatoho stolittia* [History of the Ukrainian state of the twentieth century]. *Kyiv*, 1994. 410 s.

Igor Datskiv

THE ASSOCIATION OF UKRAINIAN LANDS IN THE CONTEXT OF THE BREST PEACE OF 1918

The article deals with the military and political situation which took place after the Bolshevistic revolution in Russia and unsuccessful attempts of the countries of Chetvernij Union to succeed in running it out of the war and to stop the Eastern Front. The Problem of Sovereignty of Ukraine at Brest peaceful negotiations in 1918 is analysed in the article.

Key words: Central states, delegation, Central Rada, UNR, Brest, negotiations.

УДК 323.2.001.94(477)

Ніна Крилова

ЦЕНТРАЛЬНА РАДА: ВІД АВТОНОМІЇ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ

В умовах становлення незалежної України, розбудови суверенної демократичної держави особлива увага приділяється вивченню досвіду державотворчого процесу початку ХХ ст. У цьому плані особливий інтерес викликає вивчення досвіду державної політики українських урядів 1917–1920-х рр. і, зокрема, діяльність Центральної Ради. Аналіз діяльності якої дає можливість оцінити як позитивний, так і негативний досвід державного будівництва, запобігти повторенню помилок та прорахунків.

Автор зосереджує свою увагу на аналізі об'єктивних та суб'єктивних чинників, які не дозволили уряду Центральної Ради утриматися у владі й побудувати Українську Народну Республіку. Зокрема, звертається увага на відсутність професійних політиків з практичним досвідом державотворення та романтичну віру лідерів Центральної Ради у непорушність федеративного зв'язку з Росією.

Окремо акцент автор робить на питанні взаємодії держави та Церкви як можливого союзника в розбудові незалежної держави.

Ключові слова: автономія, уряд, Центральна Рада, політичні партії, національна ідея, державність.

ХХ ст. було часом війн і революцій, які майже повністю знищили політичну систему колишнього режиму і поклали початок республіканському правлінню. Нові республіки, зазвичай, були національними державами, у яких етнічні кордони співпадали з політичними. У цей період Україна також заявляє про себе, як про нову політичну спільноту.

Внаслідок загострення соціальних, політичних та національних суперечностей у Російській імперії, викликаних Першою світовою війною, в Україні активізувався національно-визвольний рух, як продовження державотворчого процесу, який розпочався ще всередині XVII ст. Саме у цей час відбулася визвольна боротьба під керівництвом Б. Хмельницького, в ході якої визріли передумови формування української державності. Початок цьому процесу поклав Зборівський мир, за яким Річ Посполита визнала право українського народу мати свою державність. На жаль, подальші події призвели до втрати цих завоювань і лише революційні події початку ХХ ст. поставили на порядок денний питання розбудови суверенної, демократичної держави. Як зазначав І. Огієнко «... в історії людської цивілізації нелегко відзнати народ, подібний нашому, який, маючи тисячолітню традицію державотворення, збагативши вершини людського поступу самобутньою культурою, протягом століть був позбавлений права знати правду про себе, хто він, чиїх батьків ми діти, що з ним сталося сьогодні, за що боролися і вмирили його мудрі і мужні предки» [9, с. 46].

Мета статті – проаналізувати досвід державотворчого процесу Української Центральної Ради (далі – УЦР), її нелегкий шлях до розуміння розбудови незалежної держави.

Показати причини як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, які не дозволили уряду УЦР утриматися при владі й здійснити віковичну мрію українського народу – розбудову незалежної, суверенної, демократичної держави. Об'єктивне вивчення діяльності УЦР, аналіз її досягнень і прорахунків має сьогодні надзвичайно важливе значення для подальшого державотворчого процесу.

Перемога революції в Петрограді 27 лютого 1917 р., призвела до падіння самодержавства. Микола II змушений був підписати заяву про зречення від престолу, а спеціальний думський комітет проголосив створення нового органу влади – Тимчасового уряду, очолюваного князем Г. Львовим. На місцях владу Тимчасового уряду представляли виконавчі комітети. Окрім того, у Петрограді, а згодом й інших містах, утворено Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів.